

ĮVADAS

Po antrojo pasaulinio karo lietuvių išeivija pasklido po vakarų pasaulį, kur pradėjo reikštis savo įvairialype veikla – kūrė įvairias organizacijas, rašė straipsnius savo įkurtuose leidiniuose, kuriuose plačiai diskutavo, polemizavo ir ginčijosi. Išeivijoje, o tai ypatingai liečia JAV, minėtu laikotarpiu buvo susiformavusios kelios pagrindinės idėjinės srovės – tai katalikiškoji, dar kitaip vadinama konservatoriais, tradicionalistais, ir liberalioji, vidurio kelio srovė. Ir nors šias abi kryptis vienijo daug bendrų tikslų, kurių vienas iš pagrindinių buvo nepriklausomos Lietuvos atkūrimas, vis dėlto tarp šių minėtų srovių vyko pastovi „kova“ dėl savo idėjinio kelio pateisinimo.

Taigi šia tema yra nemažai prirašyta, ypatingai išeivijos darbuose, kur didesnis dėmesys skiriamas arba liberalizmo kritikai, pav. Stasio Ylos straipsniai „Aiduose“¹, taip pat Antano Maceinos straipsniai tame pačiame leidinyje², arba to pačio liberalizmo teisinimui, tokie kaip Juliaus Kaupo straipsniai³, Algirdo Juliaus Greimo knyga⁴ ir kita. Savo ruožtu nemažai yra prirašyta ir katalikiškos srovės idėjoms skleisti. Tai ir straipsniai minėtuose „Aiduose“, taip pat knygos, tokios kaip Juozo Girniaus raštai⁵. Minėtoje literatūroje daug ginčijamasi dėl liberalizmo, vieniems jį teisinant kaip demokratiškiausią vidurio kelią, kiti jį kritikuoja, apkaltindami sukimu į bolševizmą. Galbūt mažiau yra nagrinėtos pačios minėtų dviejų išeivijos srovių ideologijos, jų pranašumai ir trūkumai, o svarbiausia, esminiai nesutarimai ir skirtumai ir to priežastys. Todėl manau būtų tikslinga šiek tiek giliau pažvelgti į tuos ideologinius ir principinius prieštaravimus, iškilusius išeivijos katalikų ir liberalų politiniuose, kultūriniuose ir visuomeniniuose siekiuose.

Todėl mano darbo tikslas yra liberaliosios ir katalikiškosios išeivijos kryptių ideologijų skirtumo analizė, kur mėginsiu palyginti įvairių autorių darbuose ginamas idėjas, kritiką kitų atžvilgiu ir todėl darbo uždaviniai yra: 1.nustatyti liberalios ir katalikiškos srovių išeivijoje kilmę; 2.atkleisti pagrindinius katalikų ir liberalų ideologinius principus; 3.nurodyti abiejų srovių esminius nesutarimus ir idėjinius skirtumus. Kadangi, kaip jau minėjau, yra nemažai prirašyta apie patį lietuviškąjį liberalizmą, kaip tokį, apsiribosiu trumpu jo pristatymu ir atsiradimo Lietuvoje istorija. Taip pat trumpai pristatysiu katalikiškąjį sparną, daugiau dėmesio kreipdamas į abiejų minėtų srovių keliamas idėjas ir principus. Po to bandysiu nustatyti pagrindines prieštaravimų tarp šių dviejų kryptių priežastis bei aplinkybes, kas skatino minėtus prieštaravimus ir pabaigai mėginsiu trumpai apibrėžti esminius skirtumus tarp išeivijos liberalios ir katalikiškos pakraipos atstovų ideologijų.

Lietuviškojo liberalizmo kilmė ir eiga išeivijoje

Juliaus Kaupo nuomone, „pirmasis liberalizmo įkūnijimas įvykęs Anglijos revoliucijoje 1688 metais“, plėtotą filosofų Thomo Hobes ir Johno Locke, taip pat JAV nepriklausomybės paskelbime⁶. Lietuviškojo liberalizmo užuomazgų galima rasti XIXa. pabaigoje –XXa. pradžioje V.Kudirkos, J.Basanavičiaus, J.Šliūpo, kitų aušrininkų ir varpininkų veikloje ir keltose idėjose. Vėliau, 1940 metais jau okupuotoje Lietuvoje gruodžio 26d. Kaune formaliai įsisteigė Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, subūrusi liberalesnio nusiteikimo žmones. Tarp steigėjų buvo M.Jasaitis, broliai Pikčilingiai, V.Linartas, A.Viršila, Jagminas, K.Drunga⁷.

¹ S.Yla, Lietuviškasis nacionalizmas liberalizmo ženkle, Aidai, 1956, Nr.1

² A.Maceina, Liberalizmo kelias į bolševizmą, Aidai, 1948, Nr.13

³ J.Kaupas, Kryžkelėje tarp Romos ir Kremliaus, Aidai, 1948, Nr.19

⁴ A.J.Greimas, Iš arti ir iš toli, Vilnius, 1991, p.393-401

⁵ J.Girnius, Raštai, Vilnius, 1995, III t., p.185-225

⁶ J.Kaupas. Kryžkelėje tarp Romos ir Kremliaus, Aidai, 1948, Nr.19, p.420

⁷ D.Dapkutė. Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė, Vilnius, 2002, p.36

Vėliau LLKS įsijungė į Lietuvos aktyvistų frontą (LAF), kur prasidėjo nesutarimai dėl ideologijos su katalikiškos pakraipos atstovais⁸. Jau po karo veikla persikėlė į DP stovyklas Vokietijoje, kur rietenos tarp abiejų srovių tęsėsi. Pabėgėliams pasitraukus į vakarus, ten persikėlė ir liberalios pakraipos veikla. Čia vėl buvo susidurta su įvairiomis problemomis – idėjų ir veiklos kryptių skirtumai, abejonės dėl tolesnės veiklos ir t.t. 1950m. Londone įkuriamas Lietuvos rezistencinė santarvė (LRS), kaip pagalbinė rezistencinė organizacija, kuri buvo sau nusistačiusi uždavinius – išlaikyti lietuvių išėivijoje, „ryškinti modernaus liberalizmo veidą“, išėivijos visuomenėje, stiprinti demokratinę tradiciją ir atremti „iš klerikalų pusės vedamą žodžio ir laisvės slopinimą“⁹. Tačiau ne viskas ėjosi sklandžiai, nes priešiškas nusistatymas Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (VLIK'o) atžvilgiu, taip pat ryškios antiklerikalinės nuotaikos atstūmė nuo LRS nemažą visuomenės dalį¹⁰. Taigi LRS nepavyko suvienyti vidurinėsios srovės. Minėta organizacija turėjo ir savo leidinį „Santarvė“.

Kadangi liberalioji pusė nebuvo vieninga (priešingai, negu katalikai – ateitininkai), 1946m. Tiubingene, Vokietijoje įsisteigė Akademinis jaunimo sambūris „Šviesa“, kuri pagrindiniu gyvenamojo laikotarpio uždaviniu numatė kovą dėl Lietuvos išlaisvinimo ir lietuviybės išlaikymo tremtyje¹¹. 1948 – 1949m. Šviesos skyriai pradėjo steigtis Kanadoje ir JAV. Čikagoje didelė studentijos dalis liko šalia Šviesos ir susibūrė į savo atskirą grupę – „Santarą“. 1957m. gegužės 31d. po ilgų diskusijų buvo pritarta Šviesos sambūrio federacijos su Santara projektui, kuris buvo įgyvendintas tik 1965m. pavasarį. Santaros-Šviesos veikla buvo nukreipta daugiausia į ryšius su Lietuva ir suartino skirtingas liberalų kartas¹².

Išėivijos liberalų veiklos kryptys ir idėjos

Liberalizmo idėjos lietuvių išėivių tarpe nuo pat pradžių buvo grindžiamos keliais esminiais bruožais. J.Girnius nurodė šiuos bruožus: tikėjimas nelygstamu asmens vertingumu ir santykiuose su žmogumi atsisakymas bet kokios diskriminacijos; tiesos ir laisvės santykių sprendimas; demokratijos išpažinimas¹³. Tačiau šie bruožai daugelio buvo skirtingai interpretuojami. „Liberali idėja reikalauja lankstumo ir atvirumo, o kartu ir kritiško žvilgsnio į autoritetus“, rašė Vytautas Doniela¹⁴. „Liberalizmas siekia žmogui laisvės. Žmogaus laisvę gali pažeisti kiti žmonės, visuomenė ar valstybė, todėl liberalizmas kreipiasi į juos, reikalaujamas individo laisvę saugoti ir gerbti“ - teigia Algimantas Gureckas¹⁵.

Taigi lietuvių išėivių liberališkasis individualizmas, nesuderinamas su organizaciniais rėmais lėmė gana sunkų vystymosi kelią egzilyje. Minėtoji Lietuvos rezistencinė santarvė (LRS) buvo išsikėlusiu uždaviniu: išlaikyti lietuvių išėivijoje, ryškinti modernaus liberalizmo veidą visuomenėje, atremti „iš klerikalų pusės vedamą žodžio ir organizavimosi laisvės slopinimą“¹⁶. Šviesos sambūrio ideologijos pagrindas buvo laisvės idėja, grįsta šiais aspektais: individualiniu, socialiniu, politiniu ir tautiniu. Ši ideologija skelbė individo dvasinės egzistencijos laisvę: atmetė totalitaristinę doktriną, pripažino demokratinius principus ir pabrėžė tautų teisę tvarkytis nepriklausomai¹⁷.

Laikui bėgant, lietuviškojo liberalizmo idėjinės kryptys beveik nekito, Šviesa susijungė su tos pačios pakraipos „Santara“ ir tolesnės šio jau bendro sambūrio Santaros – Šviesos veiklos gairės išliko beveik tos pačios. Galbūt verta pažymėti tai, kad santariečiams pavyko sėkmingai išspręsti priešingybę tarp liberalų individualizmo ir organizacijos¹⁸.

Katalikiškoji srovė Lietuvoje ir išėivijoje

⁸ Ten pat, p.36

⁹ K.Drungos 1951 10 22 laiškas H.Žemeliui. L.11-12, VDU ISC HŽF.

¹⁰ D.Dapkutė. Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė, Vilnius, 2002, p.131

¹¹ D.Dapkutė. Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė, Vilnius, 2002, p.161-162

¹² Ten pat, p.252

¹³ J.Girnius. Liberalizmo klausimu, Aidai, 1956, Nr.4

¹⁴ V.Doniela. Liberalinė idėja istorijoje, /lietuviškasis liberalizmas/, Čikaga,1959,p.17

¹⁵ A.Gureckas. Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja, /Lietuviškasis liberalizmas/,Čikaga,1959, p.116

¹⁶D.Dapkutė. Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė, Vilnius, 2002, p.93

¹⁷D.Dapkutė. Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė, Vilnius, 2002, p.163.

¹⁸Ten pat, p.247.

Katalikiškos krypties judėjimo pradžia siekia 1911m., kai pasirodė „Ateities“ žurnalas Kaune ir tai galima laikyti Ateitininkų organizacijos veiklos pradžia, nors ištakos siekia XIXa., kai 1899m. Friburgo universitete įsikūrė draugija „Rūta“ ir Dovaine Belgijoje – „Lietuva“¹⁹. Taigi vis tik su katalikiškąja srove labiausiai sietini Ateitininkai, kurie vėliau virto į stiprią ir įtakingą organizaciją ne tik nepriklausomoje Lietuvoje, bet ir išeivijoje.

Ateitininkai pradžioje sudarė slaptas kuopeles, rengė Kaune ir Vilniuje slaptas konferencijas. Kilus I Pasauliniam karui, toliau veikė slaptai Voroneže, Maskvoje, Petrapilyje ir kitur. Vėliau, okupacijų metais Ateitininkai įsijungė į aktyvią rezistenciją²⁰.

1927m. Ateitininkai persiorganizavo į trilypę federaciją iš moksleivių, studentų ir sendraugių sąjungų. Pagrindiniai federacijos vadai buvo ideologas Stasys Šalkauskis, K.Pakštas, A.Damušis, S.Sužiedėlis ir kiti. 1945m. veikla persikėlė į tremtį Vokietijoje, kur buvo atkurtos mokyklų kuopos daugelyje mokyklų ir taip pirmą kartą nuo 1930m. išėita į viešą veiklą. 1949m. Ateitininkų valdyba perkelta į Klyvlendą JAV. Buvo atkurtos visos trys sąjungos JAV, Kanadoje, Australijoje ir pietų Amerikoje²¹.

Kita žymi išeivijos katalikiškos srovės organizacija yra Lietuvių Fronto Bičiuliai (LFB), kurios ištakos siekia 1941 metų nacių okupaciją, kai jai pasipriešinti susikūrė Lietuvių Frontas. Tremtyje minėta organizacija virto LFB, kurios skyriai veikė Europoje ir JAV. Ši organizacija pasižymėjo savo gana radikaliomis rezistencinio pobūdžio idėjomis ir uždaviniais. LFB žymiausi atstovai buvo Zenonas Ivinskis (vienas LFB pirmininkų), Kęstutis Skrupskelis, Bronius Vaškelis, Antanas Maceina, Juozas Brazaitis, Jonas Girnius, Simas Sužiedėlis, Vytautas Vaitiekūnas.

Išeivijos katalikų ideologija ir principai

Ateitininkai yra ta organizacija, kuri realiai atspindi katalikiškąją mentalitetą ir tai įrodė savo praktiška veikla, todėl nemažai katalikiškosios srovės ideologijos galima priskirti ateitininkų išreikštiems principams. Dar 1919m. P.Kuraitis iškėlė tris pagrindinius ateitininkų principus: Intelligentiškumas, krikščioniškumas ir visuomeninis veiklumas. Vėliau su S.Šalkauskio pagalba buvo tie principai papildyti tautiškumu ir šeimiškumu. To pasekoje 1933m. buvo išleista „Ateitininkų ideologija“ (aut. S.Šalkauskis), kuri 1954m. išleista JAV su papildymais²².

Ateitininkai iš minėtų ideologinių principų išskyrė kaip aukščiausią katalikiškumą, kuriam pavaldūs visi kiti principai. Tautiškumas ir šeimiškumas yra pagrindiniai principai prigimtinėje tvarkoje ir susieti vienas su kitu. Tautos pagrindas yra šeima ir iš jos išauga tautinė individualybė ir tautinės tradicijos²³. Visuomeniškumas ir intelligentiškumas yra antriniai principai ir abu tarpusavy susieti.

Juozo Girniaus žodžiais tariant, „Bažnyčios ėjimas į dabartinį pasaulį – tai visų mūsų pašaukimas moderniąją kultūrą pašventinti iš vidaus. Bet neįmanoma kitaip moderniosios kultūros gaivinti krikščioniškąja dvasia, kaip patiems aktyviai įsijungiant į mokslus, menus, visuomeninius rūpesčius. Šia prasme kultūrinis aktyvumas tampa pačiu krikščioniškojo apaštalavimo imperatyvu.“²⁴. Taigi katalikiškojo sparno atstovai, remdamiesi krikščioniškaisiais principais, kėlė sau uždavinius įsilieti į pasaulinę veiklą, dalyvauti modernios kultūros veikloje. Katalikai kratėsi jiems primetamo dogmiškumo ir ypatingai savo vaidmenį pabrėžė principinio nusistatymo tautiškumo atžvilgiu. Išeivijoje tautiškumo klausimas buvo įgijęs kone liguistą aštrumą – buvo ginčijamasi ir tarp pačių ateitininkų, ir tarp kitos pakraipos emigrantų, kokiam lygyje reikšti savo tautiškumą ir kokiais būdais. Buvo baiminamasi per siaurai suprasti tautinę ištikimybę ir per daug užsisklęsti joje.

¹⁹ Ateitininkai, Lietuvių enciklopedija, Bostonas, 1953, I tomas, p.341-342.

²⁰ Ten pat, p.342.

²¹ Ten pat, p.342.

²² S.Šalkauskis. Ateitininkų ideologija, Putnam,Conn, 1954.

²³ S.Yla. Ateitininkų vadovas, Kaunas, 2006, p.53.

²⁴ J.Girnius. Vatikano II susirinkimo šviesoje, Raštai, III T., p.185.

Lietuvių Fronto Bičiuliai (LFB), kuriuos taip pat galima priskirti katalikiškai srovei, buvo išsikėlusį sau gana ryžtingus ir konkrečius uždavinius: 1. veikliai dalyvauti Lietuvos laisvinimo veikloje; 2. palaikyti gyvą Lietuvos nepriklausomybės mintį; 3. rengtis demokratiniam vadovavimui išlaisvintoje Lietuvoje, ugdant politinės, ūkinės, kultūrinės demokratinės idėjinį supratimą ir planuojant jos praktinį vykdymą; 4. veikliai įsitraukti į lietuviybės išlaikymą išėivijoje, dalyvaujant lietuvių bendruomenės gyvenime, ugdant Lietuvių Chartos supratimą, gaivinant ir palaikant visus lietuviybės židinius (iš Amerikos LFB nuostatų).²⁵

LFB laikas nuo laiko rengė konferencijas Europoje ir JAV, kuriose reiškė savo idėjas ir siekius. Buvo deklaruojami konkretūs tikslai – paremti visom jėgom kovą už išlaisvinimą ir sutelkti visas rezistencines jėgas²⁶.

Visgi visumoje katalikai išėivijoje plačiai deklaravo savo vertybes ir pabrėžė, kad niekam jėga savo principų neprimeta, tačiau buvo pabrėžiamas lietuviškumas ir patriotiškumas, nusistatymas prieš bolševizmą. Katalikai kratėsi kai kurių liberalų klįjuojamos jiems „klerikalų“ etiketės ir kritikavo tuos pačius liberalus bei kitus, pasirinkusius „karesnį“ kelią.

Lietuvių katalikų ir liberalų ideologiniai skirtumai egzilyje

Kalbant apie abi lietuvių išėivijos dominuojančias sroves – katalikus ir liberalus, galima pastebėti nemažai panašumų jų ideologijose. Visų pirma, ir vieni ir kiti aukštino demokratinės vertybes – kiekvienas žmogus laisvas savo pasirinkime. Ir liberalai ir katalikai stengėsi palaikyti savo tautiškumą, vienu pagrindiniu savo tikslu laikydami Nepriklausomos Lietuvos atkūrimą. Tačiau kai kuriais klausimais minėtų srovių atstovai švelniai sakant, nesutarė ir be to atkakliai ginčijosi. Įvairių straipsnių pavidalų buvo dažnai tiesiog aršiai polemizuojama liberalizmo kritikos, taip pat ir teisinimo klausimais. Ir vienos ir kitos pusės atstovai nevengė gana aštrios kritikos kitų atžvilgiu.

Katalikai egzilyje atsirado jau kaip gana vieninga ir stipri organizacija su atsineštomis dar iš Lietuvos idėjomis ir tradicijomis. Todėl į gana dar nevieningus liberalus buvo žiūrįma kaip į krikščioniškų tradicijų laužytojus ir ateistus. Todėl liberalų iškelta idėja dėl individo laisvės, priešinimasis bet kokiam grupiniam priklausomumui, atvirumas naujovėms iš esmės prieštaravo katalikiškiems kanonams. Koks gali būti individualizmas, jei jau viskas „iš aukščiau“ seniai nuspręsta ir žmogaus kelias yra vienas – tikėjimo kelias ir koks čia gali būti nepriklausomumas kokiai tai bendruomenei ar grupei, jei esi pavyzdžiui, katalikas? Liberalui tiesa yra laisvai interpretuojamas ir pasirenkamas dalykas, kai tuo atveju katalikui, anot J.Girniaus „tik Dievo žodis yra neprilygstama tiesa“²⁷. Todėl, to paties J.Girniaus žodžiais tariant, „nereikia absoliutinti nieko, kas žmogiška“. Juk laikant save teisiais, naujovės sutinkamos su nepasitikėjimu.

Kitas esminis skirtumas – liberalų kritiškas požiūris į autoritetus. Katalikams dėl savų autoritetų abejonių nekyla – jie visiems žinomi ir tai savaime suprantama, dėl to net nesiginčijama. Tuo tarpu liberalo pats jau sureikšmintas požiūris į neribotą individo laisvę yra pernelyg pabrėžiamas, tuo nepripažįstant jokių autoritetų. Tik sunku įsivaizduoti tokį absoliutų nepripažinimą realiame gyvenime.

Sekantis dalykas, kėlęs didelius nesutarimus ir diskusijas, buvo liberalų kaltinimas katalikams klerikalizmu, o patys liberalai kaltinti ateizmu ir laicizmu. Patiems katalikams klerikalizmas skambėjo kaip keiksmazodis ir jie prieš tai griežtai pasisakė. Liberalai klerikalizmu laikė tradicinį katalikų laikymąsi savų bažnyčios doktrinų ir dogmų, kuriomis jie vadovavosi viešame gyvenime ir savo veikloje. Pagal liberalus, žmogus, kuris yra pririštas prie tam tikrų kanonų ir taisyklių, negali būti laisvas savo sprendimuose. Tačiau katalikai tokiam požiūriui priešinosi, klerikalizmą aiškindami kaip „neteisėtą klero siekimą naudoti savo dvasinį autoritetą jam nepriklausančiais klausimais“²⁸. Anot Juozo Girniaus, kyla retorinis klausimas: „ar liberalizmo esmė nėra pagrindinai iškreipiama, kada jis visų pirma aptiriamas tik antiklerikalizmu, tik neigiama pozicija? Argi iš tiesų pakanka antiklerikalizmo jaustis liberalu? Argi pačiame klerikalizmo keiksmazodyje beslypinti panieka ir neapykantos liepsnelė nėra tiesiog priešinga liberalizmo reikalaujamai tolerancijai net ir prieš

²⁵ J.Brazaitis. Srovė ir uola, Į laisvę, 1953, Nr.1, p.11

²⁶ J.Brazaitis.Europos L.F.B. konferencija, Į laisvę, 1953, Nr.1, p.51

²⁷ J.Girnius. Vatikano II susirinkimo šviesoje, Raštai, III T., p.186

²⁸ J.Girnius. Liberalizmo klausimu, Aidai, 1956, Nr.4, p.158

atžvilgiu..?“²⁹. Tuo tarpu kai kurie liberalizmo šalininkai, tokie kaip B.Raila klerikalizmo sąvoką taikė visiems katalikams³⁰. Savo ruožtu neliko skolingi katalikų atstovai – ypač aršūs liberalai ateistai kai kuriais atvejais būdavo vadinami laicistais. Kai kurie patys liberalai laikė liberalizmą laicistine sistema, panaikinančia esminių vertybių sakralinį charakterį³¹. Kiti vertino laicizmą savaip, kaip pavyzdžiui J.Girnius: „liberalizmas yra platesnė sąvoka už laicizmą: yra liberaluose laicistų, bet ne kiekvienas liberalas yra jau laicistas. Principiškai liberalizmas nereiškia priešybės nei katalikybei, nei religijai apskritai. Tuo tarpu laicizmas yra jau ateizmo visuomeninio reiškimosi forma. Iš antros pusės, ne kiekvienas laicizmas yra jau liberalus“³². Taigi kai kurie abiejų srovių atstovai buvo linę į kraštutinumus, kiti ieškojo bendrų panašumų. Tačiau ši priešprieša yra gana akivaizdi.

Taip pat būtina aptarti nuomonių ir tikslų skirtumo situaciją, kuri susiformavo septintojo dešimtmečio pabaigoje, kai truputį atšilus santykiams su Sovietų Sąjunga, iškilo ryšių su okupuota Lietuva klausimas. Lietuvių išeivijos santykių su kraštu plėtotei didžiausią įtaką darė JAV ir SSSR tarpusavio santykiai bei oficiali JAV politika³³. Po ilgų derybų 1958 metais JAV ir Sovietų Sąjunga pasirašė kultūrinių mainų sutartį³⁴. Raginimus domėtis Lietuvos gyvenimu pirmiausiai kėlė liberalusis išeivijos sparnas – Lietuvių rezistencinė santarvė, taip pat socialdemokratai su savo leidžiamu žurnalu Darbas³⁵. Jame už ryšius su okupuotu kraštu pasisakė J.Cicėnas, V.Širvydas, A.J.Greimas, o kai kurie žengė dar toliau – Algimantas Šalčius straipsnyje „Apmąstymai apie dabartį ir ateitį“ kalbėjo apie nepriklausomybės sąvokos menkėjantį populiarumą pasaulyje ir tuo pačiu ragino plėtoti kultūrinius ryšius su Lietuva. Autorius buvo apkaltintas sovietinės propagandos skleidimu ir to pasekoje „Darbo“ žurnalo leidimas buvo nutrauktas³⁶. Tuo tarpu dešinieji, katalikiškos srovės politiniai veiksniai ALT‘a, VLIK‘as, PLB atsargiai ir net įtariai žiūrėjo į kultūrinių mainų siūlymus. 1958 metais lietuvių delegacija Pavergtųjų Europos tautų seime skelbė, kad reikia saugotis „sovietinių agentų peršamų laisvojo pasaulio lietuviams ryšių su okupuota Lietuva“³⁷. VLIK‘as 1961 metais savo sesijos rezoliucijoje teigė:

„ – organizuotas laisvųjų lietuvių bendravimas kultūriniais ir kitokiais reikalais su okupacinio režimo organais ar jų agentūromis Lietuvoje reikėtų Lietuvos aneksijos pripažinimą;

- tai būtų ne kas kita, kaip savanoriška talka Sovietų Sąjungai legalizuoti agresiją prieš Lietuvą ir jos inkorporavimą į Sovietų Sąjungą“³⁸.

Taigi į skirtingas barikadų puses galima būtų skirstyti dešiniuosius – dažniausiai katalikiškos arba konservatoriškos krypties atstovus ir kairiuosius, liberalesnių pažiūrų. Dabar sunku pasakyti, kas įtakojo vieną ar kitą pusę pasisakyti daugiau mažiau už ar prieš kultūrinius ryšius. Nors išeivijos atstovo Kęstučio Skrupskelio nuomone, tuo klausimu buvo susiformavusi ir vidurio kelio ieškojusi išeivijos dalis³⁹. Tokio kelio atstovu galima būtų laikyti Juozą Girnių, kuris pats būdamas katalikas, pasisakė už gyvus kultūrinius ryšius su okupuota Lietuva ir už tai buvo net aršiai puolamas kraštutinio dešiniojo sparno⁴⁰. Pats J.Girnius kritikavo abiejų kraštutinių pažiūrų atstovus – vienus, kad jiems valstybingumas tebuvo antraeilis tikslas, kitus, kad pabrėždami valstybingumą nesirūpino visapusišku tiek išeivijos, tiek tautos gyvavimu⁴¹. Taip pat abu kraštutinumai buvo sukritikuoti Klyvlendo konferencijoje, kuri ir buvo sukviesta dėl bendradarbiavimo klausimo.

²⁹ Ten pat, p.158

³⁰ Ten pat, p.158

³¹ Metodo klausimas svarstant mūsų liberalizmą, Aidai,1957,Nr.1,p.218

³² J.Girnius. Liberalizmo klausimu, Aidai, 1956, Nr.4, p.158

³³ D.Dapkutė. Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė, Vilnius, 2002, p.255

³⁴ Ten pat, p.255

³⁵ Ten pat, p.256

³⁶ Ten pat, p.259

³⁷ „Dėl kultūrinių mainų su Lietuva“, Vienybė,1958 12 19

³⁸ L.Mockūnas. Kultūrinės infiltracijos pradžia-1967m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą, p.4.

³⁹ K.Skrupskelis. Kas veidu į Lietuvą buvo atsisukęs?, Į laisvę, 2006, p.22

⁴⁰ K.Skrupskelis. Kas veidu į Lietuvą buvo atsisukęs?, Į laisvę, 2006, p.19.

⁴¹ Ten pat, p.21.

Dar norėtusi paminėti vieną svarbesnį skirtumą tarp liberalų ir katalikų – tai nesutarimas tautiškumo klausimu. Ateitininkai skelbė savo uždaviniais išlaikyti kuo didesnį lietuviškąjį patriotizmą, steigiant lietuviškas mokyklas, gal pernelyg atsiveriant nuo svetimos visuomenės, auklėjimas vaikų senomis lietuviškomis tradicijomis, pabrėžiant savo tautinį identitetą. Liberalai laikė savo uždaviniu kuo labiau integruotis į vakarų visuomenę, neprarandant lietuviškumo. Liberalams buvo artimesnė nuostata į atvirumą visuomeniškumui. Taigi vieni kitus kaltino per dideliu tautiškumo užsiangažavimu ar priešingai, per dideliu įsiliejimu į svetimas kultūras.

Liberalai dažnai buvo kaltinami katalikų įvairiais nukrypimais nuo vadinamo „vidurio kelio“ į bolševizmą ar nacionalizmą. Antai Antanas Maceina 1948 metais rašė „Aiduose“: „Tačiau gindamiesi nuo savo kūno ir kraujo giminystės su bolševizmu, mūsų kairieji pamiršo vidurinę jungtį, stovinčią tarp liberalizmo ir bolševizmo, būtent: socializmą. Iš tikro, paviršutiniškai aiškiai lyginant liberalizmą su komunizmu, atrodo, kad juodu nėra ir negali būti broliai. Taip, broliai jie nėra, užtat jie yra senelis ir anūkas, tarp kurių stovi socializmas kaip liberalizmo vaikas ir bolševizmo tėvas...“⁴². Toliau A.Maceina pateikia liberalizmo sąvoką, pristatydamas jį kaip laisvės garantą ir kaip pasaulėžiūrą. Autorius išskyrė pozityvistinį liberalizmą kaip ideologiją, kuri veda per socializmą bolševizmo link, tuo pačiu pabrėždamas tos krypties antireliginį nusistatymą.

Kiti katalikų atstovai, tokie kaip kunigas Stasys Yla, išvelgė liberalizme lietuvišką nacionalizmą. Tai labiau lietė tautininkus, kurių kilmė, S.Ylos nuomone, neabejotinai liberalinė. Taip pat jis kaltino ir liaudininkus – esą jie „laikosi pagrindinės liberalizmo dogmos – individualizmo. Ši dogma išplaukia iš žmogaus individualumo būsenos pervertinimo. Ši būseną nėra žmogui esminė: ji nerodo nei žmogaus protingumo, nei jo valingumo, nei jausmų išstobulinimo. Individualus gali būti ir tas, kuris nėra pasiekęs proto ar jį praradęs“⁴³. Taigi S.Yla kaltino kai kuriuos liberalistinių krypčių atstovus dogmiškumu ir per dideliu žmogaus asmenybės individualiniu. Tuo pačiu S.Yla pasisakė už krikščionybę, pateikdamas jos privalumus: „krikščionybė laiko žmogų savo prigimtimi gerą, tik pirmųjų tėvų nuodėmės pažeistą ir dėl to mažiau atsparų blogiui ir mažiau pajėgų tiesai pažinti. Iš to išeidama, krikščionybė žmogui teikia pagalbą ir tai daro ne žmonių galia, o dieviškąja. Krikščionybė nepripažįsta absoliutinės žmogaus laisvės, o tik sąlygotą. Tačiau ji nepripažįsta ir prievartos – nei fizinės, nei dvasinės“⁴⁴.

Galima būtų daug kalbėti apie įvairius nesutarimus ir ideologinius skirtumus tarp liberalų ir katalikų. Kiek buvo sulaužyta iečių vien tik dėl V.Ramono parašyto romano „Kryžiai“? Šiame klasikiniame romane, kuriame taip deju realiai nušviesta to meto liūdna realybė, kai kurie liberalų atstovai sugebėjo išvelgti vos ne autorius provokacijas liberalizmo „subolševikinimui“. Kita vertus, kai kurie katalikiškų pažiūrų gynėjai bandė panaudoti romaną liberalizmo kritikai. Visą laiką vyko pastovi kova tarp liberalų ir katalikų dėl idėjinio ir politinio dominavimo išsivijos visuomenėje ir tai išryškino esminius šių srovių idėjinius skirtumus.

Išvados

Lietuvoje dar XIXa. pabaigoje – XXa. pradžioje ėmė ryškėti kelios vėliau išsivijoje pasireiškusios idėjinės srovės – liberalioji, kuri išsivystė iš aušrininkų ir varpininkų ir katalikiškoji, kuri ypač turėjo savo atsineštas ateitininkiškas ir frontiškas tradicijas. Dar Nepriklausomos Lietuvos laikais šios dvi srovės konfrontavo ir nesutarė įvairiais klausimais. Vieni kitus kaltino arba dogmiškumu, per didelę bažnyčios įtaką, kiti – polinkiu į kairę ir t.t. Penktojo dešimtmečio antroje pusėje, lietuvių išsiviams pasitraukus iš Lietuvos, jau DP stovyklose ėmė reikštis ir minėtos srovės, tęsdamos nesutarimus ir ginčus.

Iš DP stovyklų išsiviams pasklidus po Europą ir Ameriką, katalikai ir liberalai tęsė savo veiklą, kurdami naujas organizacijas ar atnaujindami senas. Iš katalikiškos pusės ypatingai aktyviai reikšėsi ateitininkai, kurių organizacija tuo pačiu pavadinimu veikė dar Lietuvoje. Ateitininkai turėjo savo leidinius, kurių vienas įtakingiausių buvo Aidai, kuriame jie reiškė savo nuomonę ir idėjas. Taip pat katalikiškai srovei atstovavo

⁴² A.Maceina. Liberalizmo kelias į bolševizmą, Aidai, 1948, p.156.

⁴³ S.Yla. Lietuviškas nacionalizmas liberalizmo ženkle, Aidai, 1955,Nr.7,p.256.

⁴⁴ Ten pat,p.258.

Lietuvos Fronto Bičiuliai (LFB), kurių ištakos taip pat buvo iš prieškarinio laikų. Šios organizacijos leidinys – Į laisvę.

Liberalios pakraipos organizacijos pradžioje nebuvo vieningos ir nusistovėję. Dar 1940m. susikūrusi Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga vėliau įsiliejo į Lietuvos aktyvistų frontą, Londone įsteigiama Lietuvių rezistencinė santarvė, kuri dėl priešiško nusistatymo VLIK'o ir kitų katalikiškų atstovų vėliau iširo. Dar Vokietijoje 1946m. įsisteigė liberalios pakraipos sambūris Šviesa, kuris 1965m. susijungė su tos pačios krypties organizacija Santara. Taigi Santara – Šviesa tapo liberalios srovės išėivijoje atstovais ir skleidėjais.

Kalbant apie liberalų idėjinius principus, reikia akcentuoti laisvę žmogaus pasirinkimui ir individualizmui, autoritetų nepripažinimas, demokratinių principų iškėlimas, o ypačingai individo dvasinės egzistencijos laisvę. Taip pat iš liberalų pusės buvo skleidžiamas stiprus antiklerikalinis nusiteikimas ir priešinimasis katalikų dominavimui.

Katalikai savo kaip aukščiausią vertybinį principą iškėlė katalikiškumą, iš kurio išėina du pagrindiniai principai tautiškumas ir šeimiškumas. O taip pat antriniai principai, tarpusavy susieti – inteligentiškumas ir visuomeniškumas. Katalikų atstovai taipogi aktyviai pasisakė už tautinių tradicijų ir lietuviškos šeimos išsaugojimą.

Pagrindiniai nesutarimai ir prieštaravimai tarp liberalų ir katalikų atstovų išėivijoje reiškėsi įvairiais momentais dėl įvairių klausimų ir situacijų. Liberalai plačiai pasisakė už individo apsisprendimo laisvę, prieštaraudami katalikiškiems kanonams, kurie esą riboja laisvą žmogaus pasirinkimą. Katalikai turi tam tikras jau esamas tiesas, kai tuo tarpu liberalas gali rinktis tiesą. Kitas skirtumas – požiūris į autoritetus. Katalikai visada turėjo savo ganytojus – tai aiškus aukštesnio už save garbinimas ir pripažinimas. Tuo tarpu liberalai jokių autoritetų nepripažino. Katalikai taip pat buvo apšaukiami klerikalais, nes liberalams nepatiko jų siekis dominuoti. Nelikdami skolingi liberalams, katalikai neretai kaltino juos ateizmu ar laicizmu. Toliau nemaži ginčai ir nesutarimai kilo septintajame dešimtmetyje, kai reikėjo apsispręsti dėl kultūrinių santykių vystymo su SSRS. Ir čia abi srovės nebuvo vieningos – pradžioje katalikai atsargiau žiūrėjo į tai, liberalai daugiau buvo už. Nors požiūris vėliau keitėsi ir abi pusės buvo už kultūrinius mainus, tuo labiau, kad išsirutuliojo ir vidurio kelias minėtu klausimu, kuris vienijo kraštutines nuomones. Taip pat egzistavo pastovūs nesutarimai tarp abiejų minėtų srovių tautiškumo klausimu, kur katalikai siekė labiau atsiriboti nuo svetimų kultūrų, idant išsaugoti kalbą ir tradicijas, tuo tarpu liberalai buvo už didesnę ir laisvesnę integravimąsi. Kai kurie katalikų atstovai kaltino liberalizmą, kaip kelią į bolševizmą, vedantį per socializmą. Kunigas Stasys Yla netgi kildino lietuviškąjį nacionalizmą iš liberalizmo.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad lietuvių išėivijoje penktame – septintame XXa. dešimtmečiuose vyravo kelios idėjinės srovės, kurios tarpusavyje nuolat nesutarė įvairiais klausimais. Tai liberalios ir katalikiškos krypties atstovai, kurie ne visada ir ne visais klausimais laikėsi savo kraštutinių principų. Ir tarp liberalų buvo katalikų, taip ir tarp katalikų buvo liberalių pažiūrų žmonių. Kaip pavyzdį galima pateikti A.Maceiną ir J.Girnių, kurie patys būdami katalikais, mąstė gana liberaliai. Galima būtų paminėti ne vieną išėivijos atstovą, kuris pats būdamas liberalas ir priklausydamas Santarai – Šviesai, palaikė krikščioniškas tradicijas. Todėl darbe ir buvo bandyta pateikti tuos esminius skirtumus, kurie išryškėjo prie tam tikrų sąlygų ir aplinkybių.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Publikuoti šaltiniai

1. Ateitininkai, Lietuvių enciklopedija, Bostonas, 1953, I tomas
2. J.Brazaitis. Srovė ir uola, Į laisvę, 1953, Nr.1
3. J.Brazaitis.Europos L.F.B. konferencija, Į laisvę, 1953, Nr.1.
4. D.Dapkutė. Lietuvių išėivijos liberaliosios srovės genezė, Vilnius, 2002
5. K.Drungos 1951 10 22 laiškas H.Žemeliui. L.11-12, VDU ISC HŽF.
6. V.Doniela. Liberalinė idėja istorijoje, /lietuviškasis liberalizmas/, Čikaga,1959
7. J.Girnius. Liberalizmo klausimu, Aidai, 1956, Nr.4
8. J.Girnius, Raštai, Vilnius, 1995, III t.
9. J.Girnius. Vatikano II susirinkimo šviesoje, Raštai, III T.
10. A.J.Greimas, Iš arti ir iš toli, Vilnius, 1991.
11. A.Gureckas. Liberalizmas ir tautinės valstybės idėja, /Lietuviškasis liberalizmas/, Čikaga, 1959

12. V.Kavolis. Nepriklausomųjų kelias. Versus aureus, 2006.
13. J.Kaupas. Kryžkelėje tarp Romos ir Kremliaus, Aidai, 1948.
14. A.Maceina, Liberalizmo kelias į bolševizmą, Aidai, 1948.
15. L.Mockūnas. Kultūrinės infiltracijos pradžia-1967m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą.
16. S.Yla. Ateitininkų vadovas, Kaunas, 2006.
17. S.Yla. Lietuviškas nacionalizmas liberalizmo ženkle, Aidai, 1955,Nr.7.
18. K.Skrupskelis. Kas veidu į Lietuvą buvo atsisukęs?, Į laisvę, 2006.
19. S.Šalkauskis. Ateitininkų ideologija, Putnam Conn, 1954.
20. „Dėl kultūrinių mainų su Lietuva“, Vienybė,1958 12 19